

LANGENZAAG, DE HERVORMDE KERK

Bouwgeschiedenis en exterieur

De kerk van Langezwaag was oorspronkelijk gewijd aan de Heilige Mattheüs. Het middeleeuwse kerkje had geen toren. De twee luidklokken hingen in een klokkenstoel op het kerkhof. Bij veel kerken in het oosten van Friesland stonden eertijds klokkenstoelen, waarvan er een flink aantal bewaard is gebleven. In deze in vroeger tijden arme gebieden bleef bij kerkbouw uit zuinigheidsoverwegingen een toren vaak achterwege. In de 18de eeuw ging het Langezwaag voor de wind. Het dorp groeide en werd welvarend. Het ging in die tijd door voor het rijkste dorp van de grietenij Opsterland. Het eenvoudige oude, bouwvallig geworden kerkje kwam in schrille tegenstelling te staan met de welstand van veel gemeenteleden, die tot uitdrukking kwam in de bouw van fraaie woningen in het dorp. In 1781 werd dan ook besloten de oude kerk af te breken en door een geheel nieuwe met toren te vervangen. Het jaar daarop was het nieuwe kerkgebouw gereed en dit is nog steeds de dorpskerk van Langezwaag.

Het eenbeukige schip met driezijdigesluiting heeft aan de noord- en zuidzijde drie rondboog-vensters. In het muurwerk tussen de vensters zijn lijnen uitgespaard. De ingang, eveneens in een rondbogige omlijsting, bevindt zich aan de zuidzijde.

De ongelede toren, die grotendeels in het schip is opgenomen, heeft helemaal bovenaan, aan alle zijden, twee galmgaten en wordt gedekt door een spits. Dat in plaats van de klokkenstoel in 1782 een toren werd gebouwd mag zeker ook als een teken worden gezien van de toenmalige welvaart in het dorp. De wijzerplaten zijn niet op de torenmuur bevestigd, zoals meestal gebruikelijk is, maar open en bloot op het vierkant geconstrueerd. De spits draagt als bekroning een windwijzer in de vorm van een paard. Op het oostelijke uiteinde van de nok van het dak staat een windwijzer die een haan afbeeldt. Opvallend is dat de kerk alleen aan de zuid- en de oostzijde, dat wil zeggen aan de kant van de hoofdstraat, waar men dus het meeste zicht heeft op het gebouw, is verfraaid met een brede lijstgoot. Deze versiering ontbreekt aan de noordzijde, de „stille kant“, waar een eenvoudige goot zonder lijst is aangebracht.

De oude klokken - een grote en een kleine -, die beide in 1763 waren gegoten door Pieter Seest te Amsterdam en dus nog in de klokkenstoel hebben gehangen, zijn in 1943 door de Duitse bezetters weggehaald en na de oorlog niet teruggekomen. In 1948 heeft de toren een nieuwe klok gekregen die gegoten was door de firma Eijsbouts te Asten. De kerk kreeg na de bouw in 1782 gebrandschilderde glazen, die in de loop der tijd verloren zijn gegaan.

De uit de oude kerk afkomstige altaarsteen is na de reformatie eeuwenlang als stoep voor de ingang gebruikt en daarna ook nog als vloer in een urinoir aan de noordzijde. Tegenwoordig wordt de altaarsteen bewaard in het Kerkmuseum te Janum.

De kerk is in 1927, 1960 en 1992 gerestaureerd, waarbij met name het interieur wijzigingen heeft ondergaan.

Interieur

In 1927 werden op het gewelf de gekleurde banen geschilderd. Timmer- en schilderwerk werden hersteld en er werden nieuwe deuren gemaakt. Een aantal grafzerken die onder de houten vloer waren aangetroffen werden tegen de muur in de kerkzaal en in het portaal geplaatst. Ook werden de nog bestaande glas-in-lood-ramen aangebracht.

Bij de in 1960 uitgevoerde restauratie moesten de oorspronkelijke banken plaats maken voor de huidige moderne kerkenraadsbanken en stoelen. Alleen de preekstoel werd gehandhaafd. De laatste complete restauratie van de kerk vond plaats in 1992.

Het enige onderdeel van de inventaris dat nog dateert uit de bouwtijd van de kerk is de preekstoel. Bij de nieuwbouw in 1782 is gekozen voor een naar het oosten gerichte opstelling van het meubilair, zodat de preekstoel nog op haar oorspronkelijke plaats staat. De preekstoel is rijk versierd met houtsnijwerk van de hand van Jacob Zwaluw, meester-beeldhouwer te Leeuwarden. Drie vrouwenfiguren symboliseren Geloof, Hoop en Liefde. De vrouwenfiguur met de wet zou op het Oude Testament kunnen duiden en de figuur met het boek en de hoeksteen, waarop „CHRISTUS“ staat, op het Nieuwe Testament. Op de hoekstijlen is een groot aantal afbeeldingen

gesneden: een net en vissen; een sikkel, een schop, korenaren en een medaillon met daarop een paard; pijlen en een medaillon met daarop een dier; vogels en een medaillon met de zon. vermoedelijk betreft het hier verwijzingen naar respectievelijk visvangst, akkerbouw, jacht en vogelvangst. De lezenaar heeft een steun in de vorm van een adelaar, naar oud-christelijke traditie. De trap is in Louis XVI-stijl uitgevoerd met fraaie opengewerkte balusters.

De grafzerk tegen de zuidmuur is van de in 1665 overleden Hendrycus Rutgery, die „in leve Raet ter Admiraliteit int Noorderquarlier,“ was en secretaris van jonker Ernst van Haren, kolonel der cavalerie. Tegen

de noordmuur staat de zerk van Ds. Tjallingius Adema, overleden in 1741, die 34 jaar predikant was in Langezwaag en Kortezwaag. In het portaal is nog een vijftal zerken tegen de muur opgesteld. De oudste is van Bly Gerbes, die in 1655 overleden echtgenote van Rutger Oedses. Ook is er de zerk van Wytke Keimpes, overleden in 1659, echtgenote van Hendrycus Rutger (of Hendrik Rutgers), wiens zerk in de kerk tegen de zuidmuur staat. Vervolgens zijn er nog enkele zerken van predikantenfamilies: van de in 1707 in Langezwaag overleden predikant Petrus van Hylckama, van Ds. Henricus Jongbloed, overleden in 1776, en van Dothoka Petri en „haer spruitelingen Othmann en Anna,, zijnde de echtgenote en twee kinderen van Ds. Johannes Schroderus, die van 1666 tot 1694 predikant was in Langezwaag. In 1866 werd door de firma Knipscheer te Amsterdam een orgel in de kerk van Langezwaag geplaatst. Dit instrument had een vroeg 18de eeuws front. Mogelijk is het pijpwerk ook van oudere datum dan 1866 geweest. Het binnenwerk van dit orgel is in 1948 door een opkoper verwijderd en sedertdien spoorloos verdwenen. Vervolgens werd de gemeentezang eerst geruime tijd door een harmonium en later door een elektronisch orgel begeleid. Plannen voor de bouw van een nieuw orgel achter het oude front konden vanwege de hoge kosten geen doorgang vinden. Toen in 1992 het door Bakker en Timmenga in 1901 gebouwde orgel van de Geref. kerk te Gaast beschikbaar kwam, wegens sluiting van het kerkgebouw, werd dit onder advies van Jan Jongepier aangekocht. Na restauratie door Bakker en Timmenga begon dit orgel bij de kerkrestauratie in 1992 aan een nieuw bestaan in Langezwaag. Het instrument heeft de volgende dispositie:

Prestant	8'		
Voix Celeste	8'		
Viola da Gamba	8'		
Bourdon	8'		
Octaaf	4'		
Fluit	4'	Pedaal aangehangen	
Octaaf	2'	Omvangmanuaal:	C - f ³
Cornet	3 sterk (disc)	Omvangpedaal:	C - g.

T.E. van Popta
1999

Literatuur:

- documentatie Kerkvoogdij Herv. Gemeente Langezwaag;
- S. ten Hoeve, Friese preekstoelen, Leeuwarden, 1980.